

О. ХВАЩЕВСЬКА

Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до організації комунікативної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Ольга Хващевська

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики початкової освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна

Анотація. У дослідженні було проаналізовано та уточнено базові поняття «компетенція», «компетентність». Це дало нам можливість визначити спільне та відмінне у взаємозв'язку понятійного апарату дослідження, що свідчить про різноманітність підходів до змістового розгляду, складність їх утворення. Розглянуто сутність та структуру комунікативної компетентності особистості молодшого школяра. Визначено, що комунікативна компетентність здобувачів початкової освіти є інтегрованою якістю особистості, що виявляється у здатності формувати мотиваційно-ціннісну основу спілкування; оволодівати й застосовувати мовні знання, уміння й навички; встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи різні способи взаємодії; ефективно працювати в групах; виконувати різні соціальні ролі.

З'ясовано, що комунікативна компетентність містить три складові: мовну, мовленнєву і соціокультурну, має за мету формування культури усного та писемного мовлення як засобу вільного спілкування та самовираження. Обґрунтовано педагогічні умови успішного формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання: розвиток читацької компетентності як основи для формування комунікативної компетентності; забезпечення рівномірності всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання, письма); створення комунікативного середовища на уроках літературного читання; міжпредметна та внутрішньогалузева інтеграція; психологічна та дидактична готовність учителів до цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності на уроках літературного читання.

На основі аналізу стану підготовки майбутніх учителів початкових класів у науковій літературі обґрунтовано провідні педагогічні умови, що забезпечують ефективність досліджуваного процесу: стимулювання позитивної мотивації студентів з метою формування комунікативної компетентності молодших школярів; створення спеціального освітнього середовища для організації комунікативної діяльності молодших школярів.

Ключові слова: компетентність; комунікативна компетентність; комунікативна діяльність; здобувач початкової освіти; літературне читання; початкова школа.

PREPARATION OF THE FUTURE PRIMARY GRADES TEACHER FOR THE ORGANIZATION OF COMMUNICATIVE ACTIVITIES OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS IN LITERATURE READING LESSONS

Olha Khvashchevska

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the
Primary Education Theory and Practice Department
SHEI "Donbas State Pedagogical University"
Sloviansk, Ukraine

Abstract. In the study, the basic concepts of “competency” and “competence” were analyzed and clarified. This gave us the opportunity to determine the common and different in the relationship of the conceptual apparatus of the research, which testifies to the diversity of approaches to the content consideration, the complexity of their formation. The essence and structure of the communicative competence of the personality of a junior high school student are considered. It was determined that the communicative competence of students of primary education is an integrated quality of the personality, which is manifested in the ability to form the motivational and value basis of communication; acquire and apply language knowledge, skills and abilities; establish and maintain contacts with other people using various methods of interaction; work effectively in groups; perform various social roles.

It was found that communicative competence contains three components: language, speech and socio-cultural, and aims to form a culture of oral and written speech as a means of free communication and self-expression. Pedagogical conditions for the successful formation of communicative competence of primary education students in literary reading lessons are substantiated: the development of reading competence as a basis for the formation of communicative competence; ensuring uniformity of all types of speech activity (listening-comprehension, speaking, reading, writing); creation of a communicative environment in the lessons of literary reading; interdisciplinary and intra-branch integration; psychological and didactic readiness of teachers for purposeful development of communicative competence in literary reading lessons.

Based on the analysis of the state of training of future primary school teachers in the scientific literature, the leading pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the researched process are substantiated: stimulation of positive motivation of students with the aim of forming the communicative competence of younger schoolchildren; creation of a special educational environment for the organization of communicative activities of younger schoolchildren.

Keywords: competence; communicative competence; communicative activity; student of primary education; literary reading; primary school.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення інтенсифікації комунікативного розвитку учнів початкової школи. У цьому контексті актуальною є мета початкової мовної освіти – формування національно свідомої, духовно багатого мовно-мовленнєвої особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби в різних сферах і видах мовленнєвої діяльності. На це орієнтують законодавчі та нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року, Концепція «Нова українська школа», Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, Державні стандарти початкової, базової та повної середньої освіти).

Сучасні зміни суспільних і соціокультурних умов зумовили переорієнтацію системи шкільної освіти на формування в здобувачів початкової освіти життєвих компетентностей, які дозволять їм успішно навчатися, орієнтуватися в сучасному соціумі, інформаційному просторі, на ринку праці, виконувати соціально важливі завдання, реагувати на потреби й виклики часу. Із огляду на зазначене, актуальним завданням сучасного закладу загальної середньої освіти є підвищення мовленнєвої культури та читацької

компетентності учнів. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено, що основна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні вчитися впродовж життя» [32].

За таких умов набуває особливого значення професійне зростання майбутніх учителів початкової ланки освітнього простору України, оскільки саме на них покладається супровід кардинальної зміни соціальної ситуації розвитку дитини молодшого шкільного віку, трансформації її провідної діяльності, побудова системи навчальної взаємодії, розвитку комунікацій та мовлення учнів у новому для них шкільному середовищі. Зростання вимог держави до якості професійної підготовки вимагає оновлених теоретичних і методичних підходів саме до формування комунікативної компетентності, вдосконалення педагогічного спілкування майбутнього педагога, що виступає найбільш значущою передумовою його здатності забезпечувати комунікативно-мовленнєвий розвиток молодших школярів.

Професійна підготовка вчителя становила й продовжує становити інтерес багатьох дослідників. Різні аспекти професійного становлення фахівців обґрунтували А. Алексюк, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Ничкало, М. Фіцула та ін. Питання професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи представлені працями багатьох вітчизняних науковців (Н. Бібік, В. Бондар, О. Івлева, Л. Коваль, С. Лисенкова, С. Мартиненко, О. Пометун, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та ін.). Удосконалення мовленнєвих умінь майбутніх педагогів в умовах здобуття професійної вищої освіти висвітлено в роботах (С. Дубовик, С. Карамана, В. Каліш, К. Климової, Н. Лесняк, О. Лобчук, Л. Мамчур, В. Собко, М. Стахів, Л. Шевцової та ін.). Застосування комунікативно зорієнтованого навчання вивчали (В. Бадер, І. Бежа, Л. Бірюк, І. Брильової, Л. Варзацької, М. Вашуленка, О. Вашуленко, С. Гірняк, Н. Голуб, Т. Губанової, Т. Донченко, Л. Калмикової, С. Карамана, К. Климової, О. Кучерук, Г. Лещенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Мельничайка, М. Оліяр, С. Омельчука, М. Пентилюк, О. Петрук, К. Пономарьової, Л. Попович, Н. Притулик, О. Савченко, М. Стахів, М. Стельмахович, В. Сухомлинського, Г. Шелехової, І. Хом'яка та ін.). Формування та розвиток комунікативної компетентності учнів досліджували М. Вашуленко, Л. Давидюк, А. Зимильдінова, В. Іваненко, А. Капська, В. Корсаков, М. Львов, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Хорошковська та ін.

Виклад основного матеріалу. Початкова школа являє собою фундамент освіти, адже саме в цей період відбувається формування особистості здобувача

початкової освіти та її активний різнобічний розвиток. Відтак, до початкової ланки освіти висувуються посилені вимоги з метою ефективної реалізації освітнього процесу, а саме забезпечення умов для навчання учнів, опанування ними ключовими та предметними компетентностями, прояв їхніх здібностей у різних видах діяльності.

Для здобувачів початкової освіти провідною виступає навчальна діяльність. У Державному стандарті зазначено, що основною метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі [30]. Під час навчання в початковій школі учні опановують досвідом навчальної діяльності, співпраці з колективом, спілкування та самовираження у процесі виконання завдань. Молодший школяр повинен не тільки засвоїти знання, а й навчитися їх використовувати на практиці або в повсякденному житті. Знання, уміння, навички, ціннісні орієнтири та накопичений досвід формують життєві компетентності учня, необхідні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

Зміни, що відбуваються у початковій освіті, визначають компетентність як нову одиницю виміру освіченості людини. Сьогодні увага звертається не на сукупність засвоєних знань і сформованих умінь та навичок як результат навчання, а на їх практичне втілення для вирішення нестандартних ситуацій. Отже, компетентісно спрямований підхід до організації комунікативної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання, має бути зорієнтований саме на цілісну комунікативну діяльність дитини, яка органічно вписується в систему її повсякденного життя.

Зазначимо, що комунікативна діяльність передбачає наявність певних знань, умінь і навичок, що є однією з головних характеристик особистості, її компетентності. Для розкриття специфіки й змісту формування комунікативної компетентності в учнів початкових класів є необхідним проведення аналізу сутності поняття «компетентність» та його співвідношення із терміном «компетенція», які в педагогічній науці розглядаються досить різнобічно та не мають однозначного змісту і визначення. Виокремлюються два основних підходи до трактування вищезазначених термінів: одні науковці їх ототожнюють, інші – розрізняють. Однак навіть у межах спільного бачення пояснення явищ «компетенції» та «компетентності» різняться.

Поняття компетенція (із лат. *comperio* – дізнаватися, бути обізнаним та *competentia*, від *competere* – взаємно прагну, відповідаю, підходжу) у сучасних джерелах має цілий ряд трактувань. Так, словник іншомовних слів пропонує визначення поняття компетенція як встановлене коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [40, с. 282]. Дещо розширює тлумачення інший довідник, указуючи, що окреслене коло повноважень обумовлене законами, нормативними актами та інструкціями [40, с. 189]. Академічні українські тлумачні словники пояснюють назване поняття як «добру обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [24, с. 29].

Окреслені визначення компетенції мають спільні змістові елементи: коло питань, у яких особа повинна бути обізнана; знання, які повинна мати особа; досвід, необхідний для успішного виконання роботи. Зазначені аспекти є безвідносними щодо сфери діяльності людини, а також щодо конкретної характеристики особистості.

За умов спрямування нашого дослідження на підготовку майбутніх фахівців до організації комунікативної діяльності учнів початкової школи уточнимо загальне визначення поняття: компетенція – сукупність встановлених вимог до взаємопов'язаних якостей і властивостей особистості (знань, умінь, навичок, способів і досвіду діяльності учня) відносно певного кола предметів і процесів реальної дійсності, необхідних для здійснення якісної особистісної та соціально-значущої продуктивної діяльності [19, с. 35].

Також на сьогодні є актуальним поняття компетентності молодших школярів, яка визначається багатьма чинниками. Саме компетентності (ключові й предметні), на думку багатьох науковців, є індикаторами готовності учнів до конкретної діяльності, особистого розвитку та продуктивної участі в житті суспільства. Як вважають сучасні педагоги, набуття компетентностей дає людині можливість орієнтуватися в умовах сучасного суспільства, в інформаційному просторі, визначитися у здобутті освіти та адаптуватися до мінливого ринку праці. Професійно-педагогічна діяльність учителів початкових класів характеризується зосередженням на формуванні низки компетентностей молодших школярів, тому варто проаналізувати поняття компетентності, як системотвірне для попередньо розглянутого «компетенція» [19].

Компетентність (із лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний), за матеріалами словника іншомовних слів, означає поінформованість, обізнаність, авторитетність [41, с. 282]. Компетентність як властивість за

значенням «компетентний», тобто: такий, що має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; який має певні повноваження; повноправний, повновладний [42, с. 250].

У Законі України «Про освіту» і в Концепції Нової української школи поняття «компетентність» визначається як динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [23; 34]. У Державному стандарті початкової загальної освіти компетентність визначається як набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [30]. В Україні Державний стандарт початкової загальної освіти визначає такі види компетентності здобувачів освіти: комунікативну, міжпредметну, предметну. Останню розділяють на математичну, природознавчу і соціальну [30]

Поняття компетентності розглядається науковцями різнопланово, виділимо основні: поінформованість, обізнаність, авторитетність; інтегрована (загальна) здатність особистості успішно (кваліфіковано) здійснювати діяльність; готовність до діяльності; особистісна якість (сукупність якостей); володіння людиною відповідною компетенцією; інтегральна властивість особистості; поєднання знань, умінь і навичок, норм, емоційноціннісного ставлення та рефлексії; результативно-діяльнісна характеристика освіти; освітні результати тощо. Неодмінними компонентами компетентності визначаються знання, уміння, навички, досвід, особистісні цінності й ставлення особистості до діяльності в певній галузі [21].

Отже, поняття «компетенція» і «компетентність» не є тотожними: компетенція пов'язана зі змістом певної діяльності, а компетентність стосується особи, визначає її здатність якісно виконувати роботу. Наявність деяких схожих елементів для обох понять, вказує на те, що процес становлення цих термінів ще триває. Ці поняття слід розрізняти, оскільки компетенція, маючи ключові категорії «знання», «уміння», «навички» та ін., передбачає стандартизовану дію, а компетентність має елемент готовності до нестандартної ситуації, обумовлений особистісною характеристикою людини, впливом внутрішніх чинників (досвіду, цінностей), таким чином відбувається перехід від якісних знань до якісної діяльності. Відтак, поняття «компетентність» видається ширшим від поняття «компетенція».

Наше дослідження присвячене організації комунікативної діяльності учнів початкової школи, тому нам важливо з'ясувати сутність поняття комунікативна компетентність.

Ключовими компетентностями, відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року є спілкування державною і рідною в разі відмінності мовою, спілкування іноземними мовами, математична грамотність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні й громадянські компетентності, підприємливість та фінансова грамотність, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і ведення здорового способу життя [36].

Поняття «комунікативна компетентність» психологи, лінгвісти, педагоги визначають багатоаспектно, почасти з різних позицій. Попри різноманітність визначень, усі дослідники суголосні в тому, що феномен «комунікативна компетентність» є складним поняттям, з-поміж компонентів якого виокремлюють такі, як: здатність орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування; ефективно взаємодіяти з оточенням за постійної зміни психічних станів, міжособистісних взаємин; готовність і вміння контактувати з людьми; знання, уміння й навички для конструктивного спілкування; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій» [1, с. 14].

Нині у дослідженнях комунікативної компетентності існує два підходи: теоретичний і практичний. У межах теоретичного підходу дослідники вивчають поняття комунікативної компетентності, розробляють теоретичні концепції та моделі комунікативної компетентності, визначають її місце та роль в ефективному спілкуванні та взаємодії. Комунікативну компетентність розглядають: як окрему характеристику особи; як частину інших видів компетенцій, і як окрему характеристику особи одночасно; як індивідуальну якість і певний стан свідомості групи людей [47].

Комунікативна компетентність містить низку вмінь, спрямованих на вирішення таких основних завдань: ефективно отримувати інформацію; ефективно передавати інформацію; досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії; отримувати додаткову інформацію про співрозмовника (на основі знань про об'єктивні закономірності функціонування мови в суспільстві задля визначення рівня соціально-культурного розвитку людини, її соціального статусу, на основі вмінь розрізняти відтінки інформації й голосу співрозмовника, щоб оцінити його емоційний стан;

уміння інтерпретувати зміст його висловлювань і зрозуміти можливий підтекст; здійснювати позитивну саморепрезентацію – тобто справляти приємне враження на співрозмовника або читача на основі володіння культурою мовлення [5; 26; 27].

У контексті початкової освіти поняття комунікативної компетентності молодших школярів має свою специфіку. У Переліку ключових компетентностей, визначеному українськими педагогами, комунікативна компетентність входить до змісту: *соціальної компетентності* (уміння продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі й функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації); *загальнокультурної компетентності* (знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти); *здоров'язберігаючої компетентності* (життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю: навички ефективного спілкування, співчуття, розв'язування конфліктів, поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації, спільної діяльності та співробітництва) [16].

У Державному стандарті початкової загальної освіти комунікативна компетентність визначена як здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми й віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями [30]. Відповідні компетенції школярів, на думку А. Хуторського, передбачають знання необхідних мов, способів взаємодії з людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями в колективі [46]. Зокрема, учень повинен уміти представити себе, написати лист, анкету, заяву, поставити запитання, вести дискусію та ін. Для набуття цих компетентностей в освітньому процесі є достатня кількість визначених об'єктів комунікації й способів роботи з ними для учня кожного ступеня навчання в межах кожного предмета або освітньої галузі.

Виділяючи чотири типи компетентностей, які формуються в учнів у процесі навчання мови та читання (мовну, мовленнєву, соціокультурну й функціонально-комунікативну), С. Караман окреслює структуру загальної комунікативної компетентності й, відповідно, формулює мету вивчення мови у закладах середньої освіти. На його думку, мовна компетентність визначається загальноприйнятими нормами; мовленнєва – чотирма видами мовленнєвої

діяльності (аудіюванням, говорінням, читанням, письмом); соціокультурна – рівнем знань національної культури; функціонально-комунікативна – умінням використовувати мовні засоби в межах функціональних стилів [12].

Зазначимо, що у початковій школі дітей навчають слухання і говоріння на різних уроках, серед яких і уроки літературного читання. Комунікативна природа художніх текстів, їх спрямованість на читача містять значний потенціал для реалізації на уроках літературного читання технології діалогової взаємодії учня з текстом, автором, героями його твору, створення спеціальних навчальних ситуацій, у процесі яких формується культура спілкування. Дитина є учасником процесу спілкування з художнім твором, з іншими читачами, вона висловлює свої емоції, викликані під час читання художнього твору, пізнає закономірності літератури як мистецтва слова, розширює та поглиблює свої уявлення про дійсність. Кінцевим результатом навчання рідної мови та розвитку мовленнєвого спілкування є формування в учнів комунікативної компетенції, тобто комплексного застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність спілкування [22].

Таким чином, аналіз досліджень з проблем компетентностей та компетенцій дає змогу сформулювати узагальнене визначення поняття комунікативної компетентності молодших школярів як інтегрованої якості та властивості учнів, яка виявляється в здатності формувати мотиваційно-ціннісну основу спілкування; оволодівати мовними знаннями, уміннями й навичками та застосовувати їх; встановлювати й підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи різні способи взаємодії; ефективно працювати в групах; володіти різними соціальними ролями [20, с. 29].

Розглянемо основоположні методологічні засади, у межах яких здійснюється підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації комунікативної діяльності учнів.

З метою детального аналізу проблеми комунікативного розвитку учнів початкової школи виникає необхідність виокремлення провідних теоретичних підходів до названої проблеми.

У сучасній педагогіці дослідники виокремлюють значну кількість наукових підходів до освітнього процесу. Серед них є як усталені традиційні (системний, діяльнісний, комплексний, особистісно орієнтований тощо), так і відносно нові (компетентнісний, ситуаційний, контекстний, поліпарадигмальний, інформаційнокомунікативний та ін.). Підходи першої групи стали об'єктами дослідження та обґрунтування значної кількості

філософів, психологів, педагогів. Інші, за винятком компетентнісного, – ще не отримали достатнього наукового обґрунтування, однак здобувають належне визнання серед учених.

Усі наукові підходи повинні відбивати єдність загального, особливого й одиничного у професійній підготовці вчителя, а також логізувати процес становлення фахівця, тому сучасні дослідники, виділяють відповідні комплекси наукових підходів: загальнометодологічні наукові підходи; підходи, які характеризують, суб'єктів освіти та їх взаємодію; підходи, які окреслюють загальне й особливе в педагогічній професії; підходи, які розглядають процесуальні характеристики такої підготовки; ціннісно-сміслові наукові підходи; підходи, які виокремлюють результативні характеристики професійнопедагогічної підготовки; підходи, які характеризують творчу, інноваційну спрямованість педагогічної освіти [7; 8].

Визначальними для формування комунікативної компетентності є компетентнісний підхід. Питання реалізації цього підходу у підготовці фахівців неодноразово проголошувалися ключовими у сфері професійного навчання. Так, ці позиції окреслені у Національній доктрині розвитку освіти [32], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [33], Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір [31], Рекомендаціях парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» [35] та ін. Визначено, що необхідною умовою економічного зростання країни є підготовка фахівців з високим рівнем професійної компетентності, а відтак одним зі стратегічних напрямів та основних завдань розвитку освіти визначено модернізацію структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу.

У межах системи початкової освіти цей підхід також визначається провідним відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти [30], Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [23], відповідних навчальних програмах з різних дисциплін.

Зазначимо, що підготовка вчителя початкової школи, із урахуванням компетентнісного підходу має свою специфіку, зумовлену умовами майбутньої педагогічної діяльності, а також тим, що на підставі отриманого ним рівня професійної готовності педагог має розвивати комунікативну компетентність здобувачів початкової освіти.

Перевагами компетентнісного підходу дослідники вбачають: перехід в освіті від орієнтації на відтворення знань до застосування й організації знання; покладання в основу стратегії підвищення гнучкості на користь розширення можливості працевлаштування; ставлення міждисциплінарно-інтегрованих вимог до результату освітнього процесу; орієнтація діяльності випускників на розмаїтість професійних і життєвих ситуацій [15, с. 21].

Компетентнісний підхід може вважатися інтегральним концептуальним ядром, який у практичному та теоретичному контекстах уніфікує педагогічні системи, створює новий теоретичний рівень узагальнення у сфері професійної підготовки сучасного фахівця, технологізує цей процес, сповнює його інноваційними концептуальними векторами та постає потужним знаряддям реалізації актуальних завдань сучасної освіти [10, с. 177].

У вищій професійній освіті компетентнісний підхід не зумовлює інформованість студента, а сприяє розвитку умінь вирішувати проблеми, які з'являються; передбачає організацію управління освітнім процесом; дає можливість здійснювати науковий аналіз і синтез практичного досвіду педагогічної діяльності; прогнозувати, планувати очікувані результати діяльності; створювати сприятливі умови для розвитку, саморозвитку особистості; розробляти, впроваджувати нові технології; вибирати найоптимальніші технології, методи, прийоми задля досягнення успіху у професійній діяльності. Також компетентнісний підхід дає можливість фахівцю виконувати посадові обов'язки високопрофесійно, творчо, інноваційно, що є його безперечною перевагою перед іншими традиційними та інноваційними підходами.

Отже, компетентнісний підхід у вищій професійній освіті переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в аспект формування й розвитку в студентів здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання й досвід у різних ситуаціях [45].

На нашу думку, рівень готовності майбутнього вчителя початкової школи до професійної діяльності корелює з рівнем його професійної компетентності, що був сформований під час навчання, тому організація навчального процесу у ЗВО відповідно до нових вимог є надзвичайно актуальною. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання учнів початкової школи також зумовлена реформуванням початкової ланки освіти, а відтак, нові цілі навчального процесу мають базуватися на сучасних концептуальних засадах.

Відповідно до нових вимог щодо підготовки фахівців та означеного компетентнісного підходу орієнтація навчання майбутніх педагогів початкової

школи здійснюється з урахуванням їх професійної діяльності. Відхід від звичного накопичення знань до здатності їх ефективного практичного застосування дозволяє виокремити діяльнісний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики.

Реалізація діяльнісного підходу передбачає практико-орієнтовану спрямованість змісту навчання; інтегрування та практичне застосування знань, отриманих у результаті вивчення суміжних навчальних дисциплін, для розв'язання професійно-педагогічних завдань. Акцентуємо увагу на двосторонньому характері професійної підготовки: з одного боку, самé навчання студентів є діяльністю, водночас з іншого – воно є підготовкою до подальшої діяльності фахівців.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності молодших школярів здійснюється у ході опанування навчальних дисциплін («Методика навчання української мови», «Дитяча література з методикою навчання літературного читання», «Основи літературознавства» та ін.), а також, під час проходження педагогічної практики та здійсненні науково-дослідної роботи – через самостійну освітню діяльність. Урахування діяльнісного підходу під час побудови змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи сприяє підвищенню рівня їх практичної підготовленості до формування комунікативної компетентності учнів.

Комунікативна компетентність учнів формується в результаті застосування різноманітних засобів змісту освіти, а рівень сформованості відповідних умінь і навичок учнів пов'язаний зі здатністю молодших школярів використовувати набуті знання. Дослідники педагогічної галузі не є одностайними у виокремленні єдиного переліку засобів формування комунікативної компетентності школярів, однак простежується загальна тенденція до диференціації традиційних та інноваційних засобів. Так, з-поміж традиційних виокремлюють вербальні і невербальні засоби мови, втілені у книгах (підручниках), комунікативно-ситуативних завданнях (діалоги, монологи, полілоги), матеріалі навчальних предметів тощо; до інноваційних відносять міжпредметні зв'язки, засоби інтерактивних технологій (творчий проект, мозковий штурм, робота в групах, рольова гра, вікторини, конкурси, вистави, випуск газет).

Курс «Літературне читання» є органічною і багатофункціональною складовою освітньої галузі «Мови і літератури». Уміння і навички, які

формуються на уроках читання, є важливим засобом саморозвитку й самовираження особистості учня. Крім того, вони мають загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують подальше засвоєння систематичних курсів у наступних ланках загальноосвітньої школи [22].

Формування комунікативної компетентності молодших школярів здійснюється на всіх уроках, але пріоритетними в цьому розумінні є уроки української мови, літературного читання. У 2-му класі учні під керівництвом учителя, а в 3–4 класах уже й самостійно вчать висловлювати свої думки, аналізувати мову художнього твору. Саме аналіз авторського мовленнєвого зразка розвиває у дітей здатність отримувати відчуття захоплення, задоволення, радості при оцінці вдалого висловлювання у будь-якому стилі (науковому, діловому, художньому тощо) на уроках різних навчальних дисциплін. Так, мовні одиниці на уроках літературного читання виступають не лише відповідними семантичними чи граматичними категоріями, а й фіксують навколишнє середовище, яке осягнула людина своїм розумом і усвідомила саму себе як його частину [29, с. 54].

Літературний розвиток сприяє формуванню творчої особистості школяра, а літературне читання – збагаченню мовлення учнів художньо-естетичними засобами, поповненню лексичного запасу, розвитку логічного мислення та емоційно насиченого мовлення, адже «збіднене, непослідовне, недоказове мовлення гальмує мислення учня і практично унеможлиблює повноцінну навчальну діяльність» [37, с. 5]. У характеристиці читацької діяльності вчені виокремлюють два підходи: когнітивний і комунікативний.

Когнітивний напрям роботи з літературним твором передбачає: відтворення учнями послідовності подій у тексті (розкажи, що за чим відбувається в оповіданні); визначення структури твору (знайди в казці зачин, основну частину, кінцівку); перечитування тексту для пошуку відповіді на поставлене запитання (знайди абзац, у якому сказано про час і місце події); усвідомлення взаємозв'язку між заголовком і темою твору (поміркуй, чому так названо оповідання; як по-іншому можна назвати це оповідання) тощо.

Реалізація функцій комунікативної діяльності у взаємодії, за твердженням О. Савченко, сприяє формуванню у молодших школярів умінь зосереджено слухати навчальну інформацію, повно або вибірково відтворювати навчальний матеріал з елементами логічної обробки; запитувати, відповідати, міркувати. У використанні цих умінь відбувається органічний взаємозв'язок мислення і

мовлення дитини з усіма складниками ключової компетентності вміння вчитися [39].

Формування та розвиток мовлення школярів неможливі без урахування надбань психології. Психологічною основою комунікативно-мовленнєвих умінь також є теорія діяльності, тобто реалізація ідеї, що мовлення організоване подібно до інших видів діяльності й характеризується вмотивованістю, цілеспрямованістю, ситуативністю та складається з чотирьох фаз: орієнтування в ситуації спілкування; планування; реалізація задуму за допомогою експресивних засобів мови; контроль. Уміння стежити за правильністю та доцільністю власних висловлювань, а також вільне володіння мовою є підґрунтям для формування комунікативної компетентності школярів [19].

Загальномовленнєві вміння мають міжпредметний характер і вдосконалюються в учнів упродовж усієї початкової школи і на всіх уроках. Можливості ж літературного читання у мовленнєвому розвитку молодших школярів важко переоцінити. Літературна освіта в початковій школі – це фундамент, на якому ґрунтується вивчення літератури в середній школі. Вчитель не лише навчає молодших школярів читати, а й формує вміння аналізувати літературно-художній твір, осягати його естетичну цінність, що неможливо зробити без сформованого зв'язного мовлення учнів. У процесі вивчення художнього твору реалізуються всі функції мовлення – комунікативна, когнітивна, емоційна, поетична, естетична. У спілкуванні з художнім твором дитина є безпосереднім учасником процесу, «вона висловлює свої емоції, викликані під час читання художнього твору, пізнає закономірності літератури як мистецтва слова, розширює та поглиблює свої уявлення про дійсність» [3, с. 17].

На уроках читання мовленнєвий розвиток учнів є засобом і результатом читацької діяльності (прямим чи опосередкованим) на кожному уроці, незалежно від жанрових особливостей творів і теми уроку. Усі види завдань, що застосовуються для розвитку читацької навички, аналізу творів, розвитку інших здібностей чи якостей читача, потребують певного рівня мовленнєвого розвитку, що передбачає і розвиток мислення. Усі складові літературного розвитку молодших школярів передбачають формування загальномовленнєвих умінь та навичок, які є ядром ключової компетентності вміння вчитися [29, с. 55].

Основним змістом поняття літературного розвитку є формування мовного чуття, відчуття образності і краси художнього мовлення, емоційне реагування на поетичне слово, вміння мислити словесно-художніми образами, висловлювати

свої думки відповідно до конкретної мовленнєвої ситуації, що й забезпечує формування комунікативної компетентності в молодших школярів [29, с. 56].

Літературний розвиток – процес віковий, оскільки в міру розвитку світогляду, збагачення читацького досвіду сприйняття людиною того самого твору з роками буде поглиблюватися, сприйматися з іншого погляду. Але це і навчальний процес: характер навчання обов'язково позначається на процесі літературного розвитку, що може як сприяти його розвитку, так і гальмувати його [4].

Зазначимо, що чим молодша дитина й чим менше накопичила вона безпосередніх знань про навколишній світ, тим непотрібніша їй опосередкована текстом комунікація, якщо вона не отримує її безпосередньо від дорослого, що читає вголос. А вже в 9–10 років, коли повсякденне навколишнє життя стає для неї навиклим, грамотна дитина охоче звертається до книжок, що гарантують їй новизну уявлень про світ (до казок, пригод тощо) [29].

Для молодших школярів можна виділити такі основні мовленнєві дії, пов'язані з культурою мовлення: подякувати, попросити вибачення, пообіцяти щось зробити/виконати, запитати, відповісти, перезапитати для уточнення отриманої інформації, надати інформацію, висловити особисте ставлення до предмета спілкування, погодитися, заперечити, виявити будь-які емоції з якогось приводу, про щось домовитися, оцінити потребу щось виконати, починати/закінчувати/підтримувати комунікацію. Ці вміння є найпростішими універсальними комунікативними діями, якими мають оволодіти учні у своєму комунікативному середовищі, щоб стати комунікативно компетентною особистістю.

Читацька діяльність із яскраво вираженою комунікативною спрямованістю є провідною для курсу «Літературне читання» у галузі «Мови і літератури». Навчальною програмою з «Літературного читання» [17] передбачено і формування мовленнєвих умінь:

– самостійно знаходити в тексті слова, що мають переносне значення; використовувати у власному мовленні образні засоби (розповідь, переказ); висловлювати оцінні судження морального та естетичного характеру про події, вчинки персонажів, описи в художньому творі, своє ставлення до прочитаного (3 клас) [17, с. 88];

– знаходити в тексті засоби художньої виразності – епітети, метафори (без уживання терміна), порівняння; з'ясовувати з допомогою вчителя їх роль у тексті, у створенні художніх образів, описів; використовувати художні засоби у власному мовленні (в описах, розповідях, творах), виявляти бажання розуміти їх

роль у тексті; намагатися висловлювати емоційно-оцінні судження (морально-етичні та естетичні); обґрунтовувати свою думку; виявляти ставлення автора до зображеного (4 клас) [17, с. 95].

Основним компонентом у програмних вимогах щодо рівня розвитку творчої діяльності учнів на основі прочитаного є такі мовленнєві уміння: 1) самостійно і з допомогою вчителя доповнювати й змінювати тексти; самостійно та в співпраці з іншими учнями творчо переказувати, складати твори-мініатюри про казкових героїв, за власними спостереженнями або малюнками; брати участь в інсценізації; із використанням опорних слів та малюнків складати казки, загадки, лічилки, доповнювати рими (3 клас) [17, с. 90]; 2) самостійно та з допомогою вчителя виконувати творчі види завдань до прочитаного; користуватися прийомами складання казок, загадок, лічилок; створювати римовані рядки; брати участь в інсценізації прочитаних творів (4 клас) [17, с. 97].

Література виступала одним із важливих чинників розвитку мовлення особистості дітей і підлітків, особливо, твори, що демонструють відмінні знання про життя дітей, їх переваги, переконання, світогляд. Мова художніх творів є прекрасним прикладом для дітей: на основі читання, аналізу, запам'ятовування творів формується мова учнів, розвиваються їх мовні здібності та смаки. «На уроках читання мовленнєвий розвиток учнів є засобом і результатом читацької діяльності на кожному уроці, незалежно від жанрових особливостей і теми уроку» [39, с. 91].

Процес формування комунікативної компетентності школярів складний і довготривалий. Успішність та ефективність його реалізації на уроках літературного читання залежить від психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку та їхньої готовності до сприймання літературного твору, від різних педагогічних умов і засобів навчання.

Вирішення завдання сучасної школи – формування комунікативно компетентної особистості у процесі літературного розвитку здобувачів початкової освіти потребує використання нових резервів її початкової ланки. При формуванні комунікативної компетентності у здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання, важливо враховувати особливості уваги, пам'яті, інтересу, мотивації, мислення, мовленнєвої діяльності, характеру, темпераменту, сприйняття та розуміння тексту, інтелектуального потенціалу учнів тощо.

Важливу роль у розвитку літературних здібностей та формуванні комунікативної компетентності відіграє пам'ять – когнітивний процес, суть якого – запам'ятовування, збереження та відновлення інформації. Учні

початкових класів частіше і скоріше запам'ятовують мимовільно, ніж довільно, і цю особливість слід ураховувати на уроках літературного читання та роботи з книжкою, розвиваючи зв'язне мовлення.

Комунікативна ситуація визначає мету говоріння: потребу щось з'ясувати, бажання мовця повідомити іншій людині щось, до чого спонукати, щось ствердити, схвалити, порадити. У психології мотив – це причина, що спонукає до діяльності, а мета – те, до чого прагне людина. В учнів початкових класів переважають комунікативна (пізнавально-комунікативна, інформативна, прагматична, встановлення контакту), некомунікативна (інтелектуальне самовираження, емоційне самовираження, емоційно-оцінне самовираження) мета [11]. У цьому суть мотиваційного компонента комунікативної компетентності.

Мовлення і мислення взаємопов'язані: мовлення матеріалізує і виражає мислення через слово і поняття, речення і судження. Будь-які думки не можуть бути оформлені, закріплені і збережені без мовлення, яке розвивається на основі мислення і сприяє формуванню думки, шліфує, удосконалює її, що так важливо на уроках літературного читання під час роботи над художніми творами.

Комунікативна поінформованість, компетенції мовленнєвої діяльності на уроках літературного читання є комунікативно-когнітивним компонентом читацької діяльності та комунікативної компетентності.

Процес сприйняття і розуміння змісту мовлення відбувається на таких рівнях: початковий – тільки розуміння основного предмета висловлювання; другий – розуміння смислу, змісту інформації; найвищий рівень сприйняття – розуміння, за допомогою яких мовних одиниць передано смисл та для чого ця інформація.

Продуктом спілкування є текст. Якщо він цікавий, в учнів розвивається інтерес, вони прагнуть нових знань. Тому процес спілкування на уроках літературного читання та роботи з дитячою книжкою можна розглядати як механізм виникнення та розвитку потреб, інтересів, стимулів. Сформований інтерес до читання забезпечує позитивне ставлення учнів до роботи з художніми творами, продуктивну мовленнєву діяльність як підґрунтя формування комунікативної компетентності. Літературний та комунікативний розвиток молодших школярів залежить і від особистості учня, його здатності, чути, сприймати, аналізувати змістові та мовленнєві явища. Сучасні психолого-педагогічні дослідження розглядають чотири типи характерів дитини. Це діти-глядачі, діти-слухачі, діти-оратори, діти-діячі. Кожен із цих типів по-різному сприймає навчальний матеріал.

Організація комунікативної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання потребує визначення низки педагогічних умов, що сприятимуть систематичній праці для формування й вдосконалення комунікативної компетентності учнів на уроках літературного читання.

До педагогічних умов належать: розвиток читацької компетентності як основи для формування комунікативної компетентності; забезпечення рівномірності всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, розуміння, говоріння, читання та письма); створення комунікативного середовища на уроках літературного читання; міжпредметна та внутрішньогалузева інтеграція; психологічна та дидактична готовність учителів до цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності на уроках літературного читання. Розглянемо кожну умову окремо.

Читання є одним із видів мовленнєвої діяльності школяра, дотичної до творчої. Читацька діяльність зумовлена навчальними і суто особистісними потребами людини, має свої завдання і мотиви, засоби і способи, спрямована на певний предмет і результат. Мотивами читацької діяльності є соціальні, зумовлені запитамі суспільства, і особистісні – підтвердження своєї компетентності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення. Очевидно, що читацька діяльність залежить як від специфіки тексту (художнього чи наукового), так і від завдань, які ставить перед собою читач. Перекодування графічної форми слова в звукову – це техніка читання. Методичним аспектом цього поняття є: спосіб читання, правильність, виразність, швидкість у єдності з усвідомленням прочитаного. Тому, працюючи над текстом, учителям необхідно одночасно удосконалювати техніку читання учнів та їхнє вміння розуміти зміст прочитаного [2].

Формування комунікативної компетентності у здобувачів початкової освіти можливе в умовах відповідного комунікативного середовища на уроках літературного читання, максимально наближеного до різнотипних навчальних ситуацій та реальних життєвих комунікацій. Особливе місце серед них посідає імітаційне моделювання ситуацій, завдяки чому учень опиняється в умовах, наближених до реальних, де він має змогу об'єктивно оцінити свої знання, переконатися в необхідності їх збагачення. У цьому випадку навчання здійснюється через різноманітні зразки монологічного й діалогічного мовлення: учні в кожній конкретній ситуації можуть радитися один з одним, погоджуватися, заперечувати, аргументувати власні погляди, слухати співрозмовника тощо. Коли учень захищає власний погляд, висловлює свої припущення, його мовлення набуває монологічного характеру [28, с. 71].

Отже, навчання в початкових класах має бути організовано таким чином, щоб кожен вид проведеної роботи виконував свою роль у формуванні певних комунікативних навичок, щоб учні успішно оволоділи діалогічним і монологічним мовленням, спираючись на знання стилю, типів та жанрів мови, комунікативних ситуацій та культури мовлення.

У процесі вивчення теоретичних знань із мови та літератури й формування та розвитку навичок мовленнєвої діяльності доцільно готувати здобувачів початкової освіти до виконання соціальних ролей: читача бібліотеки, глядача театру чи кінотеатру, покупця, пішохода, пасажира, перехожого, відвідувача різноманітних культурних заходів тощо. Із цією метою слід пропонувати учням вивчати мовні явища на матеріалі текстів, у яких ідеться про поведінку людей у громадських місцях, з обов'язковим аналізом не лише мовного матеріалу, а й культури і правил поведінки персонажів текстів. Із метою вправлення учнів у правильному й доречному вживанні формул мовленнєвого етикету та формування в молодших школярів етики спілкування доцільно пропонувати складати діалоги за ситуативними малюнками, словесно описаними ситуаціями на теми: «У театрі», «На виставці», «У магазині», «На вулиці», «У транспорті», «В їдальні», «У гостях» тощо [18].

Наступною педагогічною умовою є забезпечення міжпредметної інтеграції. Інтеграція в навчальному процесі передбачає об'єднання узагальнених знань про предмет, поняття, явище та підпорядкування їх цілому на основі міжпредметних зв'язків. Метою навчальних занять, побудованих на інтегрованому змісті, є формування в учнів цілісного світогляду про навколишній світ, активізація їх пізнавальної діяльності, підвищення якості засвоєння навчального матеріалу, створення творчої атмосфери в учнівському колективі, виявлення здібностей учнів та їх особливостей, формування навичок самостійної праці школярів.

Під час проведення уроків з елементами інтеграції вчителю доводиться самостійно окреслити зміст навчального матеріалу, види діяльності з предметів, що інтегруються. Однак не можна ототожнювати інтегрований урок та урок із міжпредметними зв'язками, бо це різні методичні поняття [38].

Ідея реалізації інтегративного підходу до навчання та міжпредметних зв'язків на уроках – важливий фактор, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу у початкових класах. Адже нині пріоритети надаються розвивальній функції навчання, особлива увага приділяється формуванню самостійності, навчанню критичного мислення та креативності. Тому для інтегрування окремих

навчальних курсів у початковій школі існують об'єктивні причини й передумови.

Різні види діяльності (художньо-трудова, малювання, читання, слухання тощо), які притаманні урокам інтегрованого змісту, роблять їх цікавими, запобігають втомлюваності дітей, посилюють інтерес до навчання та школи в цілому. Уроки мови і читання дають широку можливість здійснювати міжпредметні зв'язки, оскільки вони ґрунтуються на спільних дидактичних цілях і в їх основі одні й ті ж види мовленнєвої діяльності: слухання, читання, висловлювання (усні й писемні). На уроках читання учні стикаються зі словами, правопис яких треба запам'ятати. Діти повторюють їх, записують на дошці. Коли на уроці мови учні вивчають власні назви, можна записати імена, по батькові і прізвища відомих їм з уроків читання письменників. Корисно здійснювати і зворотний процес: на уроках мови діти вчаться групувати предмети, давати їм загальні назви, використовуючи знання, вміння і навички з читання (приклади інтегрованих уроків <https://vseosvita.ua/library/integrovani-uroki-67609.html>).

Важливою умов є психолого-дидактична готовність учителів до цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності на уроках літературного читання. Цей аспект віддзеркалює зміст і особливості досліджуваного феномену у взаємозв'язку комунікативного (спілкування з учнями, вчителем, діалог з автором, літературними героями твору) і когнітивного аспектів (осмислення, розуміння, інтерпретація, аналіз тексту) та спрямовується на те, щоб викликати в молодших школярів бажання складати самостійно зв'язні висловлювання, доречні для конкретної ситуації, певної тематики і з використанням вивчених мовних засобів у діалогічній та монологічній формах. На кожному уроці діти мають змогу спостерігати правильну читацьку діяльність, яку демонструє вчитель, і пробувати себе у всіх аспектах цієї діяльності: в аспекті передбачення змісту мови автора; в аспекті точного, правильного, свідомого і виразного розкодування авторських висловлювань; і, нарешті, в аспекті самостійного впізнавання потрібної книжки, а потім – виявлення і обмірковування укладеного в ній соціально-морального досвіду, спираючись на всі наявні на той час знання і вміння.

Зазначимо, що сутність специфіки професійних компетенцій вчителя початкових класів полягає в тому, що, на відміну від учителів-предметників, їхню кваліфікацію визначає не рівень фундаментальних наукових знань з якоїсь галузі об'єктивної дійсності, а вміння користуватися специфічними інструментами, що організовують і спрямовують індивідуальне опанування кожною дитиною тією чи іншою життєво важливою діяльністю. Таких

специфічно спеціальних професійних інструментів у вчителя початкових класів два, а саме: власне усне мовлення і писемне «чуже» мовлення, тобто літературні тексти, які є основним змістом дитячих книжок [25; 28; 43].

Отже, окреслені педагогічні умови забезпечують активну мовленнєву діяльність учнів, сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках літературного читання.

Реформи, які нині відбуваються в системі освіти України, зачіпають усі її ланки, і підготовка вчителя, теж має відбуватися за нових ефективних умов. Тому, слід визначити умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації комунікативної діяльності молодших школярів на уроках читання. Основою для окреслення педагогічних умов слугували дослідження науковців педагогічної галузі, аналіз поняття комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти, дослідження практики професійної підготовки педагогів початкової школи, специфіки та можливостей навчального процесу ЗВО та власна педагогічна діяльність.

Перша педагогічна умова – створення позитивної мотивації студентів з метою формування комунікативної компетентності молодших школярів. Мотивація – це «сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації»; «сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини» [14].

Основними складовими мотивації виступають: потреби, інтереси, цінності людини та зовнішні фактори-стимули. Стрижневим складником цієї сфери є мотив, тобто опредмечена, скерована потреба, що спонукає людину до діяльності. Серед мотивів навчальної діяльності у закладах вищої освіти, виділяють: пізнавальні (інтерес до знань, допитливість, задоволення від розумової діяльності та ін.); соціальні (усвідомлення соціальної значущості учіння, потреба в розвитку, усвідомлення впливу навчальної діяльності на якість професійної підготовки та ін.); особистісні (відчуття самоповаги, прагнення мати авторитет серед одногрупників та викладачів, наслідування визнаних педагогів-майстрів тощо) [6].

Взаємодія цих складників впливає на безпосередню роботу студентів. Урахування всіх зазначених складових у процесі підготовки майбутніх фахівців забезпечує наявність позитивної мотивації, що становить перший крок до якісної професійної діяльності. Позитивна мотивація – це «спеціально організовані дії викладача в умовах вищого навчального закладу, що спонукають студентів

діяти, формують інтерес, включаючи при цьому позитивні емоції і переживання» [44, с. 212]. Процес спонукання задля досягнення конкретної мети, або мотивування, потребує створення потягу до певної діяльності або потреби у її виконанні. При цьому потреба постає внутрішнім чинником, а мета – зовнішнім. Мотивування передбачає залучення усіх найважливіших інтересів і створення відповідних умов для самореалізації майбутнього фахівця [19, с. 118].

Умовами, що впливають на формування навчальної мотивації є: зміст навчального матеріалу (має бути професійно спрямованим, доступним та цікавим); організація навчальної діяльності (спосіб подання навчального матеріалу – творчий, через розкриття суті предмету, що вивчається; співвідношення між мотивом і метою (мета, поставлена викладачем, повинна стати метою студента. Для перетворення мети на мотиви-цілі велике значення мають ситуації успіху, прогрес в опануванні матеріалу, задоволення від споглядання результатів власної діяльності); колективні форми навчальної діяльності; використання окремих проблемних завдань та проблемне навчання загалом; оцінка викладачами навчальної діяльності студентів; стиль викладання педагогів; особистісні властивості майбутніх фахівців (рівень вимог, прагнення до успіху, схильність до спілкування і співпраці тощо) [6].

Отже, підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної діяльності здобувачів початкової освіти є цілісним процесом розвитку готовності до професійної діяльності, серед яких мотиваційний компонент є основним.

Друга педагогічна умова – формування відповідних знань, умінь і навичок у навчальному процесі початкової школи. Виконання цієї умови відбувається через налагодження відповідної організації навчального процесу. Врахування конкретної мети (формування належного рівня знань, умінь, навичок, набуття досвіду і власного ціннісного ставлення) й орієнтація на результат передбачає відповідну організацію освітньої діяльності, активне і свідоме включення студентів у діяльність, їх взаємодію та співпрацю з викладачами [19].

Ознайомлення студентів з дитячою літературою відбувається на заняттях «Дитяча література з методикою навчання літературного читання», «Основи літературознавства», де вони набувають відповідних здатностей та готовностей.

Здатності:

– вільно орієнтуватися в кращих надбаннях вітчизняної та зарубіжної дитячої художньої літератури, орієнтуватися в основних тенденціях розвитку сучасного літературного процесу; знати фундаментальні літературознавчі

поняття й положення, володіти принципами та шляхами аналізу художнього твору;

- вести ефективний пошук художньої, літературознавчої та методичної інформації (друковані та електронні джерела), здійснювати її належну обробку й інтерпретацію, спрямовану на підвищення рівня професійної придатності;

- створювати й забезпечувати реалізацію своєрідного діалогу на рівні автор – читач, персонаж – читач, учитель – учень;

- формувати й розвивати навички усного й писемного висловлювання, аргументованого відстоювання власної думки стосовно прочитаного художнього твору, презентувати власні здобутки для різноманітної аудиторії;

- на ґрунті певних літературознавчих теорій інтерпретувати прочитані художні твори, а на основі їхнього аналізу вибудовувати відповідні стосунки з учнями, їхніми батьками, забезпечувати комфортний психологічний клімат у колективі;

- виявляти фахову обізнаність у сфері сучасного літературознавства, сучасного літературного процесу, педагогіки й методики початкової школи тощо;

- розбудити в дітях потребу в оволодінні знаннями, постійному саморозвиткові й самовдосконаленні, критично оцінювати власні потенційні можливості й бачити шляхи для їхнього удосконалення й покращення;

- спрямовувати весь освітній процес не лише на розвиток інтелектуальних можливостей учня, а і на розвиток дитини як особистості, виховувати учнів як вірних громадян України, розвивати в них національно-патріотичні почуття, шанобливе ставлення до культурно-історичних надбань українського народу;

- володіння необхідним набором літературознавчих понять, навичками шкільного літературознавчого аналізу художнього твору, уміння доречно й доцільно вдаватися до його використання у процесі безпосереднього аналізу художнього тексту;

- раціонально й доречно застосовувати різноманітні методи, форми, способи вивчення художнього твору з урахуванням його змістово-художніх особливостей;

- знаходити ефективні шляхи щодо пробудження, створення в учнів відповідного емоційного настрою при спілкуванні з художнім твором, викликати інтерес до самостійного читання художньої літератури, керувати літературною самоосвітою учнів;

– формувати в учнів сприйняття художнього твору як продукту інтелектуально-духовної діяльності людини, що відбиває загальнолюдський гуманістичний досвід (у мові твору вбачати засіб образного мислення, в основі якого знаходиться ментальний рівень світобачення та світовідчуття певного народу, його духовні та естетичні цінності).

Готовності:

– розуміти роль мистецтва, зокрема літератури, освіти в поступальному розвитку людства; орієнтуватися на об'єктивні наукові закони при поцінуванні таких суб'єктивних феноменів, як художня творчість та педагогічна діяльність; розуміти і творчо застосовувати різноманітні методологічні принципи сучасних освітньо-педагогічних теорій тощо;

– здійснювати освітній процес у початковій школі з доцільним використанням ІКТ, забезпечуючи цим самим високу якість та ефективність науково-естетичного насаження уроку літературного читання;

– сприймати думку опонента й водночас вести полеміку з приводу прочитаного;

– аналітично підходити до рекомендацій науковців та досвіду колег, бути самокритичним, займатися самоосвітою, в'являти мотиваційну налаштованість на досягнення більш вагомих професійних результатів та виявляти спроможність креативно мислити, вдаватися до нешаблонних форм і способів організації учнівської діяльності, налаштовувати учнів на прагнення досягати високих навчальних результатів.

Третя педагогічна умова – створення спеціального освітнього середовища для організації комунікативної діяльності молодших школярів. Освітнє середовище є основною складовою, підґрунтям будь-якої навчальної установи, тому врахування його впливу в контексті нашого дослідження є необхідною умовою.

Створення освітнього середовища передбачає забезпечення творчої співпраці та духовної взаємодії педагогів і учнів на діалогічних засадах; конструювання педагогічних ситуацій для активізації творчого підходу у вирішенні завдань, самостійності, самовдосконалення, самовираження і самореалізації; варіативність професійної підготовки з орієнтацією на індивідуальнотворчий розвиток особистості.

Освітнє середовище:

– є функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може

розглядатися як модель соціокультурного простору, в якому відбувається формування особистості [13].

– система умов існування, формування і діяльності особистості в процесі засвоєння нею конкретної системи наукових знань, практичних умінь і навичок; як систему умов виховання й навчання особистості [9].

– система впливу і умов для формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [48].

Отже, якість професійного розвитку безпосередньо залежить від створення освітнього середовища, яке допоможе розвивати учителя початкової школи самодостатньою особистістю, конкурентоспроможною, успішною та затребуваною на ринку праці, здатною до самовдосконалення в професійній діяльності й безперервного саморозвитку впродовж усього життя.

Основними структурними компонентами освітнього середовища виступають:

– особистісний (кількісна та якісна характеристика суб'єктів освітнього процесу – викладачів і студентів; компетентність викладачів в управлінні формування готовності майбутніх учителів до практичної діяльності; індивідуальний підхід до студентів; забезпечення студентам суб'єктивної позиції та творчої реалізації щодо використання дитячих періодичних видань у процесі формування комунікативної компетентності учнів, соціально-педагогічної рівноправності; загальний характер взаємодії викладачів і студентів, що має бути побудований на засадах толерантності та поваги);

– аксіологічно-смісловий (прийняті в навчальному закладі цінності, традиції, церемонії та символіка; загальна корпоративна культура закладу чи його структурного підрозділу);

– інформаційно-змістовий (програма підготовки майбутніх фахівців; урахування вимог навчальних програм початкової школи щодо формування комунікативної компетентності школярів і використання часописів для дітей у навчальному процесі; аудиторні та позааудиторні інформаційні проекти з дитячою книгою; спеціальні знання, необхідні для здійснення відповідної професійної діяльності та ін.);

– організаційно-діяльнісний (наповнюваність академічних груп, сприятлива атмосфера відкритості і співтворчості на заняттях, побудова навчального процесу відповідно до принципів системності, послідовності, науковості та доступності, добір оптимальних форм і методів навчальної роботи, стилів викладацько-студентської взаємодії тощо);

– просторово-предметний (адаптованість аудиторного фонду до занять; достатність і різноманіття засобів навчання (наявність підручників, посібників із дитячої літератури, методики навчання української мови та літературного читання, методичних рекомендацій щодо формування комунікативної компетентності молодших школярів та зразків дитячих періодичних видань; технічні засоби (комп'ютерне та мультимедійне обладнання), які уможливають роботу з поурочними та навчальними презентаціями, інтерактивними часописами тощо); друковані та електронні ресурси бібліотеки; сучасність технічного обладнання, призначеного для занять тощо) [20].

Отже, окреслені педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації комунікативної діяльності молодших школярів розкривають єдність навчальної діяльності: мотивація – середовище – зміст, яка орієнтована на професійну діяльність.

Здійснений аналіз наукових джерел з проблеми дослідження дозволив сформулювати цілісне уявлення про сутність, провідні характеристики та особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації комунікативної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 26 с.
2. Вашуленко О. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2011. № 12. С. 16–21.
3. Вашуленко О. Оцінювання читацьких компетентностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2007. № 12. С. 16–20.
4. Вашуленко О. В. Читацька компетентність молодшого школяра : теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011. 1. С. 48–50.
5. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи : структурні компоненти. *Науковий вісник ХДУ : Педагогічні науки*. 2011. № 58. С. 220–224.
6. Дзюбка Л. В., Гриценко Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. № 4. С. 34–43.
7. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта : методологія, теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. Т. 1. 400 с.
8. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта : методологія, теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Т. 2. 376 с.
9. Єжова О. О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів : монографія. Суми : Вид-во «МакДен», 2011. 412 с.
10. Жуковський В. М. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителів з предметів духовно-морального спрямування у системі післядипломної освіти. *Андрогогічний вісник*. 2014. № 5. С. 170–179.
11. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург, 2003. 512 с.

12. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : монографічне дослідження. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с.
13. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2001. 265 с.
14. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1998. 224 с.
15. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
16. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
17. Літературне читання : програма для 2–4-х класів ЗНЗ. URL: <https://ru.osvita.ua/school/program/program-1-4/57055/> (дата звернення: 19.09.2022).
18. Максименко Н. Б. Формування соціокультурної компетентності молодших школярів на уроках української мови. *Науково-педагогічні студії*. 2018. № 2. С. 54–59.
19. Марущак О. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативної компетентності школярів засобами дитячої періодики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 377 с.
20. Марущак О. М. Педагогічні умови підготовки вчителів початкової школи до формування комунікативної компетентності учнів засобами дитячої періодики. *Актуальні проблеми психології і педагогіки: збірник тез науково-практичної конференції*. 2017. С. 68–74.
21. Марущак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики : методичні рекомендації. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
22. Навчальні програми для 1–4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 10.09.2022).
23. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 12.09.2022).
24. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) / укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : АКОНІТ, 2006. Т. 1. 874 с.
25. Нос Л. С., Стахів М. О. Використання інформаційнокомунікаційних технологій як засобу формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. 82(2). С. 166–181. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v82i2.3167>.
26. Овсієнко Л. М. Теоретичні основи навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 354 с.
27. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика : монографія. Київ : Генеза, 2014. 368 с.
28. Подановська Г. Підготовка студентів до формування літературознавчої компетенції як основи літературного розвитку молодших школярів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. № 1. С. 123–131.
29. Подановська Г. В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на основі взаємозв'язку уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2021. 290 с.
30. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету міністрів України від 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

31. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір : Наказ Міністерства освіти і науки України від 31.12.2004 р. № 998. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/ (дата звернення: 21.09.2022).
32. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 19.09.2022).
33. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 20.09.2022).
34. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Дата оновлення: 24.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
35. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» : Постанова Верховної Ради України від 7 вересня 2016 року № 1493-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1493-19> (дата звернення: 20.09.2022).
36. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 15.09.2022).
37. Савченко О. Методичний аналіз підручника «Літературне читання» для 2-го класу : зміст, структура, методичні настанови. *Початкова школа*. 2013. № 5. С. 1–5.
38. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
39. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : пос. для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 334 с.
40. Словник іншомовних слів / під ред. Є. І. Мазніченка. Київ : Наукова думка, 2000. 662 с.
41. Словник іншомовних слів / укл.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
42. Словник української мови : в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 4. С. 250. URL: http://ukrlit.org/slovnky/slovnky_ukrainkoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 15.09.2022).
43. Соняк Н. Л. Дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи з текстом : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Тернопіль, 2018. 247 с.
44. Сорока О. В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 512 с.
45. Стинська В. В., Ящишин З. М., Кліщ І. П. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті України. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. 79(2). DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.2.30>.
46. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (дата звернення: 16.09.2022).
47. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність : теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. XXXVI. С. 205–215.
48. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 366 с.